

פרק ג': בית הקפה

עיבוד נושא בתכנית לימודים להתנהגות חברתית – דוגמה

כפי שכבר צוין, נבחר נושא בית הקפה להדגמת דרכי העבודה המומלצות בתכנית האב לחינוך המיוחד לגילאים הבוגרים.

בית הקפה הוא מקום בילוי שכית. גם בעלי ליקויים התפתחותיים יכולים ליהנות מבילוי זה. לבית הקפה מגיעה אוכלוסיה מגוונת ואוכלוסיית בעלי הליקויים יכולה להשתבץ לאחר הכוונה והכנה מתאימה בתוך האוכלוסייה הרחבה. מאידך יש לזכור שבית קפה איננו מקום בילוי ובידור לכל קבוצה בחברה. יש הרואים בו מקום של "בטלנות" ואחרים הרואים בו חילוניות וקלות דעת, לעוד אחרים – ידם אינה משגת לשבת בבית קפה. לכן יש לשקול היטב לאיזו אוכלוסייה מתאים נושא בית הקפה ולאיזו אוכלוסיה מתאימים נושאים אחרים כגון: מזנון, מטבח, מסיבות ואירועים משפחתיים.

בנושא בית הקפה ניתן לכלול את מרבית הנושאים החברתיים והאקדמיים שהוצגו במבוא התיאורטי של התכנית החברתית.

בית הקפה מדגים אפוא מודולה אחת אפשרית מתוך מבחר של מודולות ותכנים. ניתן לעבד תכניות נוספות כגון זו לפי סביבת החיים המיידית של הבוגרים, למשל: בית הכנסת, חקלאות, השוק.

נושאים נוספים צוינו ברקע התיאורטי לתכנית החברתית.

היחידה המודגמת **בית הקפה** כוללת את הסעיפים האלה:

- מטרות;
- שלוש הרמות של ההתנהגות החברתית;
- תהליך ההפנמה בחינוך לאיכות חיים;
- עקרון הבחירה;
- פירוט הנושאים;
- דרכי הערכה.

מטרות היחידה "בית הקפה" והתנאים להשגתן

נושא זה עובד לפי מטרות התכנית החברתית שהוצגו ברקע התאורטי.

1. חיזוק ופיתוח האוטונומיה הפנימית של הלומדים והפחתת תלותם בגורמי חוץ.
2. הכשרת צעירים בעלי ליקויים התפתחותיים לחיים של הכוונה עצמית ושל שליטה עצמית.
3. הכנה לניהול אורח חיים עצמאי תוך השתתפות בחיי קהילה.

שלושת מטרות אלה תושגנה על ידי רכישת מיומנויות חברתיות בקהילה בפועל. הפעילות החברתית בבית הקפה תאפשר גם הפנמת נורמות וערכים בהקשר למצבים חברתיים. בהליכה ובישיבה בבית קפה מתנסים התלמידים במצבים המזמנים הפעלת בחירה אישית לפי:

1. קריטריונים סובייקטיביים, כמו העדפות אישיות, בחירת סוג האוכל והשתייה,
2. בחירת השותפים לבילוי, בחירת מקום הבילוי.
2. קריטריונים אובייקטיביים, כמו תקציב, עלות, קרבה לבית, נגישות לבית הקפה.

תהליך הלמידה מלווה בהתנסויות של קבלת אחריות ובחירה מתוך אפשרויות שונות כמו: "האם אני רוצה לבלות בבית קפה ומדוע? במה יועיל לי בילוי זה? מהם הוויתורים ו/או המאמצים שעלי לעשות כדי לממש את רצונותי?"

התכנית מתייחסת לקבוצות מאוד הטרוגניות של תלמידים, ביניהם תלמידים יותר פסיביים ויותר אקטיביים, תלמידים עם יותר או פחות תושייה, תלמידים בעלי הבנה ותחכום או קשיים בתפיסה וקליטה. מטרת התכנית לקדם כל מתבגר ברצף מן המקום שבו הוא נמצא, והמורה תעזור לכל לומד למצוא דרכי התמודדות יעילות עם קשייו המיוחדים והיחודיים.

מומלץ להפעיל קבוצות הטרוגניות כדי שתלמידים יוכלו לסייע זה לזה וללמוד על השוני הבינאישי.

לעתים נדמה כי חלק מהלומדים מתקשים להתמודד עם תכנים שמעבר לרמה הביצועית, או מתקשים ביצירת קשר בינאישי ותקשורת מילולית. הניסיון בשטח מזמן הפתעות. להלן דיווח של מורה שהתנסתה בתכנית זו: "בניסוי יחידת הלימוד היו הפתעות. היחידה נוסתה בכיתה ברמה נמוכה. התלמידים היו בתחילה מאוד פסיביים, גם בסימולציה וגם בבית הקפה בחוץ. בהדרגה חל שינוי והם נעשו יותר אקטיביים, למשל: תלמידים התקשרו בטלפון אחד לשני... היו השלכות גם מעבר לנושא בית הקפה, בעיקר בעניין הבחירה..." (דפנה רם, בית ספר גינגר, 30.6.97).

מטרות התכנית מורכבות משלושה ממדים:

1. הישגים ביצועיים;
2. למידת מושגים וכללים נורמטיביים;
3. תוצרים ערכיים ומוטיבציוניים.

תנאים להשגת המטרות

1. יציאת התאמה

המשפחה (ביולוגית, הוסטל, אפוסטרופוס, אומנה) שותפה בכל התהליך. יציאה לבית קפה מתקיימת בדרך כלל לאחר שעות הלימודים וכרוכה בהוצאות כספיות. חשוב להשיג את העידוד והשיתוף של המשפחה במפגשים חברתיים של המתבגר מחוץ לבית, כמו למשל בית קפה.

המשפחה מייצגת נורמות וערכים חברתיים עבור המתבגר, ולכן נחוצה התאמה בין הערכים והנורמות שבית הספר מייצג לבין הנורמות והערכים התרבותיים של המשפחה בנושאים כמו יציאה לבית קפה, בילויים בכלל, זוגיות בבילוי, שעות הבילוי.

2. הנגף האגדה

בעיבוד הנושא הובא בחשבון שיתוף הקהילה בהפעלת התכנית. הושם דגש על קשר בין המתבגר לבין אנשים שהוא נעזר בשירותיהם אם אינו מתגורר עם משפחתו, כמו עובדי רווחה, רכזי עמותות. המורה תזדקק גם לשיתוף פעולה מצד בעלי בתי קפה בשכונה, נהגים, מלצרים. על בית הספר ליזום את הקשר והשותפות עם הגורמים השונים. אגב תהליך זה אנו מקווים להשיג לא רק שיתוף פעולה, אלא גם שינוי ביחס החברה כלפי בעלי ליקויים התפתחותיים.

3. יוצר אקדמי

על אף שהתכנית הנוכחית מתייחסת לתחומים חברתיים שאינם נושאים אקדמיים מובהקים, היא כוללת גם מושגי יסוד הכרחיים ומידע כללי בכל נושא ותת-נושא. בתכנית תכנים אקדמיים המשולבים באופן אינטגרלי בתוך ההתנסויות הלימודיות כגון נושאים באזרחות, קריאה פונקציונלית, חשבון – נושאים הקשורים בכסף, גיאוגרפיה – מבנה העיר.

שילוב בין שלוש הרמות של ההתנהגות החברתית בסיטואציה של בית הקפה

בתהליך הלמידה של ההתנהגות החברתית מודגש טיפוח האוטונומיה של המתבגרים לקראת חיים של איכות. נוסף למיומנויות שעובדו בעבר, מפתחת תכנית זו רמות התנהגות גבוהות יותר:

1. ברמה הביצועית – ידע ביצועי;
2. ברמה הנורמטיבית – התנהגות מקובלת;
3. ברמה הערכית – שיקול דעת והתמודדות עם דילמות.

בד בבד עם תרגיל הרמה הביצועית – שבה נכללות מיומנויות כגון: רחצה וטיפוח עצמי כהכנה לקראת היציאה לבילוי, שימוש בתחבורה ציבורית, מיומנויות של משא ומתן עם מלצר ונותני שירותים אחרים, קריאת תפריט, בדיקת חשבון ושימוש בכסף.

חל פיתוח של הרמה הנורמטיבית – שבה נדרש המתבגר לשיקול דעת: **מתי, היכן ואיך להשתמש במיומנויות שנרכשו ברמה הביצועית.** שיקול הדעת בא לידי ביטוי בהתנהגות בסיטואציות משתנות. למשל, בהתארגנות לקראת היציאה לבילוי, בדרך לבילוי בבית הקפה, במפגש החברתי בתוך בית הקפה ובחזרה הביתה, וזאת לפי כללי ההתנהגות בתרבות שבה חי התלמיד,

ומופעל תהליך של הפנמה ברמה הערכית – שבה מתלבט המתבגר במצבי דילמה ואפשרויות תגובה שונות בהקשרים חברתיים, כאשר עליו לבחור ולנמק את בחירתו, כמו:

- התייחסות הדדית לשותפים ליציאה לבילוי או לכל משימה שהיא.
- שיקולי בחירה והחלטה בעניינים כמו עלות כספית כנגד נוחות, הנאה ומאויים.
- התמודדות בדילמות בינאישיות, כמו למשל החלטה על חלוקת מקומות הישיבה סביב השולחן תוך שמירה על סיפוק הצרכים של השותפים השונים, כל אחד לפי אופיו וציפיותיו.

דוגמאות ל"תוצרים" של התכנית:

- בנושאי ניקיון ואסתטיקה – מודעות עצמית, זהות אישית, רגישות לאסתטיקה.
- בנושא בחירת שותפים לבילוי – הפעלת שיפוט אישי אוטונומי בבחירת השותפים לבילוי, יזמה עצמית בפנייה ו/או הפעלת שיפוט בהיענות לפנייתו של האחר.
- בנושא בחירת המקום והזמן – נטילת חלק בהליך דמוקרטי של קבלת החלטות או הסכמה בין השותפים (בין יחיד לקבוצה, זוג וקבוצה, יחיד והורים וכו') על ידי פשרה או ויתור, בחירה אישית ושיפוט של התוצאה.
- בנושא התארגנות – יזמה עצמית, תכנון, ביצוע והערכת הביצוע.
- בנושא "איך מגיעים" – בחירה עצמית של דרך הנסיעה, תכנון, ביצוע ושיפוט של התוצאה.

לעומת הרמה הביצועית בה ניתן להעריך תוצר סופי באופן כמותי/מספרי, קיים קושי בהערכת ה"הישגים" של הרמות הנורמטיבית והערכית. נראה לכאורה שהערכים מציינים "רמות גבוהות" של יכולת הפשטה. אך לא כך הדבר. למשל בערך "הפעלת שיפוט אישי אוטונומי בבחירת השותפים לבילוי", המתבגר נדרש להתייחס לטווח רחב של שיקולי דעת בבחירת השותפים הפוטנציאליים: עם מי אני אוהב לבלות, רוצה לבלות, יכול לבלות, מותר לי לבלות, מי רוצה לבלות איתי וכו'.

"בית הקפה" כדוגמה לתהליך ההפנמה בחינוך לאיכות חיים

הנושאים בתכנית "בית הקפה" עובדו על פי המודל של תהליך ההפנמה בחינוך לאיכות חיים.

המודל בנוי על מעבר מן החוויה הפרטית, הסובייקטיבית והלא מובחנת, אל החוויה הפרטית המאובחנת, וזאת תוך שימוש בידע (במושגים והכללות) ותוך הגברת המודעות האישית והסביבתית.

האסטרטגיות של תהליך ההפנמה הן מעגליות וחוזרות על עצמן במהלך הלימוד. התכנים בתוך האסטרטגיות משתנים בכל נושא ובכל תת-נושא. בדוגמה שלפנינו, תחילתה של התכנית היא בהכרת המושג "בית הקפה". בהמשך חלים תהליכי הפנמה ייחודיים בכל תת-נושא, ובסיום התכנית מופעל מעגל הפנמה חדש הכולל את התוצרים של המעגלים הקודמים. כל התכנים נלמדים בכל הסיטואציות האפשריות: בסימולציה בכיתה, בבית הקפה המודגם והמופעל בבית הספר, בקהילה מחוץ לבית הספר.

כל מחזור של תהליך הפנמה כולל את האסטרטגיות הבאות:

1. פגיוה (פיוה) 13

מטרת השיעור הראשון של כל יחידת לימוד היא להפגיש את המתבגר עם נושא מסוים. בדוגמה שלפנינו ניתן לעשות זאת על ידי: סיור בבתי קפה התבוננות באנשים בבתי קפה, בהצגה חזותית (תמונות, סרט וידאו) ובתיווך מילולי של המורה לתלמידים. כמו כן תעודד המורה את התלמידים לספר על התנסויות שהיו להם בהליכה לבית קפה, או תדובב תלמידים שלא יצאו לבית קפה לספר על רגשותיהם בקשר לכך.

2. זיון 11

מטרת הדיון היא לחדד ולהבהיר את השימוש במושגים המרכזיים של התחום שבו דנים, כלומר בידוד קוגניטיבי של המרכיבים השונים בנושא "בית הקפה". לאחר הביקור בבית הקפה מתקיים דיון בקבוצה שבו מטפלים בנושאים שונים, כמו מהו בית קפה לעומת מסעדה, מזנון, חדר האוכל בבית הספר.

3. שיחה פתוחה

חזרה לחוויה הפרטית תוך התייחסות לעצמי ולאחרים, למשל: "כשיצאתי עם הכיתה לבית קפה בפעם הראשונה מה הרגשתי לפני ששוחחתי עם המלצר; מה הרגשתי לאחר שהזמנתי מתוך התפריט; איך הרגשתי כאשר הזמנתי חבר והוא נענה; או לא נענה?" חשוב לפתח שיחה על הרגשות במצבים של דחייה. מטרת השיחה הפתוחה היא לפתח בתלמידים כושר ניתוח מצבים לאור החוויות האישיות והנתונים האובייקטיביים של הסביבה הפיזית והחברתית.

בשלב זה תיעשה אינטגרציה בין הדיון הקוגניטיבי ובין החוויות האישיות על ידי העלאת משאלות והצעת שינויים ודרכי התמודדות חלופיות בסיטואציות דומות. התלמידים יציעו כיצד הם רוצים להתנסות שוב ב"בית קפה" – למשל: פתיחת מזנון בבית הספר, יציאה לבית קפה אחר או חזרה לאותו מקום שבו ביקרו בפעם הראשונה אך תוך התארגנות שונה. כך יפתחו המתבגרים יכולת הערכה ותכנון והצבת יעדים אישיים וקבוצתיים.

4. התנסות חוזרת באותו מצב

התנסות חוזרת באותו בית קפה, או בבתי קפה אחרים, או בסימולציה בבית הספר תוך יישום השינויים שהוצעו. מטרת החזרה המעשית היא לאפשר לתלמידים לבחון באופן פעיל את ההצעות, השינויים שערכו והתכנון המחודש.

5. דיון חזרי - דיון חזרי על התנסות אישית

דיון זה כולל השוואת הביקורים השונים בבתי הקפה או ההתנסויות בסימולציות, הפקת לקחים לעתיד, הפעלת שיפוט לגבי דילמות שעלו ודילמות אפשריות במצבים שונים בביקורים בבית קפה בעתיד. מטרת הדיונים להוביל לבניית דימוי עצמי ריאלי של המתבגר, הגברת מודעות עצמית, רגישות חברתית, תקשורת בינאישית, כמו גם הרחבת אוצר הידיעות של התלמידים במה שנוגע לנורמות, למידע ולהשכלה כללית.

6. צ"ב

הפעלה אישית ואוטונומית ביציאה עצמאית לבילוי בבית קפה. התוצרים יכולים להיות:

- תובנה עצמית – למשל: האם אני נהנה לצאת לבית קפה או "זה לא בשבילי".
- הערכה וביקורת – למשל: לא כל בית קפה מתאים לי, ליכולת הכספית שלי, לסגנון שלי.
- תכנון תוך הכנסת שינויים במצבים מוכרים – למשל: הקמת מזנון בבית הספר.
- יזמה עצמית בהפעלת השינויים – למשל: יציאה משותפת עם חברים מהכיתה.
- הסתכנות בתגובות חדשות ובמצבים מוכרים שהוכנסו בהם שינויים – למשל: תכנון טיול למקום חדש.
- שיפוט והערכה של ההתנסות החדשה – למשל: דיון חוזר בבית הספר על הפעילות היזומה וביצועה.
- מודעות לעצמי ולאחרים, בניית מערכת של קדימויות אישיות – למשל: מה להזמין בבית הקפה.
- היכולת לפשרות ו/או ויתורים בקבוצה – למשל: בחירת בית קפה לפי רצונם של אחרים ולא דווקא לפי הבחירה שלי.

עקרון הבחירה מאפיין את התכנית על כל צדדיה והוא פועל-יוצא של התפיסה החינוכית של חיי איכות.

עקרון הבחירה יכול לבוא לידי ביטוי ברמה הביצועית והיומיומית, למשל: באיזה סבון להשתמש, אילו בגדים לבחור; ובבחירה מורכבת יותר, למשל: עם מי ארצה לבלות, או איך מתמודדים עם סיטואציה של דחייה. עקרון הבחירה מתבטא גם בסיטואציות כמו: עמידה בפני פיתויים – פיתוי לבלות עם זרים, פיתוי אוכל; או להפך – בסיטואציות הקוראות לויתור, לשיתוף פעולה ולנתינה.

ניתן לשלב בתהליך הלמידה לוח עם טבלת השוואה בין בתי קפה שונים שבהם מבקרים המתבגרים, תוך התייחסות לקריטריונים שונים כמו: גובה מחירים, טיב וטעם האוכל, נגישות, אמינות, יחס צוות השירות. הטבלה מלמדת את המתבגרים לבחור בשיקול דעת, ולהביע העדפה אישית וקבוצתית, כאשר לכל יחיד בקבוצה מערכת קדימויות משלו: לאחד חשוב טיב וסוג האוכל, לשני הנגישות משום שמצבו הפיזי אינו מאפשר לו לטפס במדרגות, ולאחר – ההוצאות הכרוכות בבילוי.

בשלבם מתקדמים המורה תטיל על הקבוצה להגיע להחלטה משותפת לגבי מקום יציאה לבילוי תוך הפעלת שיקול דעת, ויתורים, התחשבות ופשרות.

לאחר כל סיור בבית קפה ימלא כל מתבגר את הטבלה שלו, ובהמשך ישתתף עם חבריו במילוי טבלה משותפת-כיתתית. אחר כך ייערך דיון קבוצתי במטרה כפולה:

- לבטא הבדלים אינדיבידואליים, ללמוד לקבל שוני בינאישני, נטיות ורצונות;
- לתכנן יציאה של ידידים בקבוצה (ומחוצה לה) לפי בחירות אישיות; ייתכן שכל הקבוצה תגלה עניין ביציאה משותפת, או שתהיה חלוקה לשתי קבוצות או יותר שיבחרו כל אחת בבית קפה אחר.

להלן רשימת קטגוריות להשוואה בין בתי קפה. המורה תסביר את הקטגוריות ולאחר מכן תעצב טבלה מתאימה שהתלמידים יוכלו למלאה.

● שם בית הקפה	● טיב האוכל
● מחירים	● שירות (יחס)
● נוחות ישיבה	● ניקיון כללי ונקיון השירותים
● נגישות	● אמינות

פירוט נושאי היחידה "בית הקפה"

הנושאים ביחידה "בית הקפה" בסעיף זה יוצגו באמצעות טבלאות. תוכני ההוראה רוכזו בטבלאות לפי קריטריונים אלה:

1. רמת התנהגות ביצועית;
2. רמת התנהגות נורמטיבית;
3. רמת התנהגות ערכית;
4. מושגים אקדמיים, ידע כללי;
5. עקרון הבחירה;
6. שיתוף המשפחה;
7. שיתוף הקהילה.

כל טבלה נועדה להמחיש את תהליך הלמידה המורכב בכל נושא. הקריטריונים המוצגים בטבלאות אינם בנויים בהיררכיה, אלא נלמדים בו-זמנית. כל טבלה מציגה מיפוי של הנושאים השונים ומהווה הצעה בלבד. מורה יכולה לבחור מתוך נושאים אלה את המתאימים לכל אחד מתלמידיה. המורה יכולה להוסיף או לגרוע נושאים ותת-נושאים לפי שיקול דעתו. הוראת הנושאים מאפשרת גם חזרה על נושאים שנלמדו בעבר כגון: ניקיון, שימוש בסכ"ם, עמידה בלוח זמנים – אלא שהפעם הנושאים מוזכרים בהקשרים של עולם המתבגרים והמבוגרים. למשל: ניקיון ואסתטיקה בהקשרים של דימוי עצמי, של חיזור, של הופעה בציבור לעבודה ולבילוי. מומלץ לעשות שימוש בידע קודם ולהעבירו לסיטואציות שמאפיינות את גילם ושלבי התפתחותם של הלומדים.

בצמוד לכל טבלה מוצג מעגל ההפנמה שפועל לפי מודל תהליך ההפנמה בחינוך ל"איכות חיים".

הנושאים

א. בית הקפה – הצגת הנושא

ב. לקראת יציאה לבית הקפה

1. בחירת השותפים.
2. בחירת המקום והזמן.
3. התארגנות.
4. הופעה – ניקיון ואסתטיקה.
5. איך מגיעים וכיצד חוזרים!?

ג. בבית הקפה

1. הזמנה מתוך תפריט.
2. אכילה ושתייה.
3. תשלום.
4. הבילוי החברתי.

2018 זכורי!

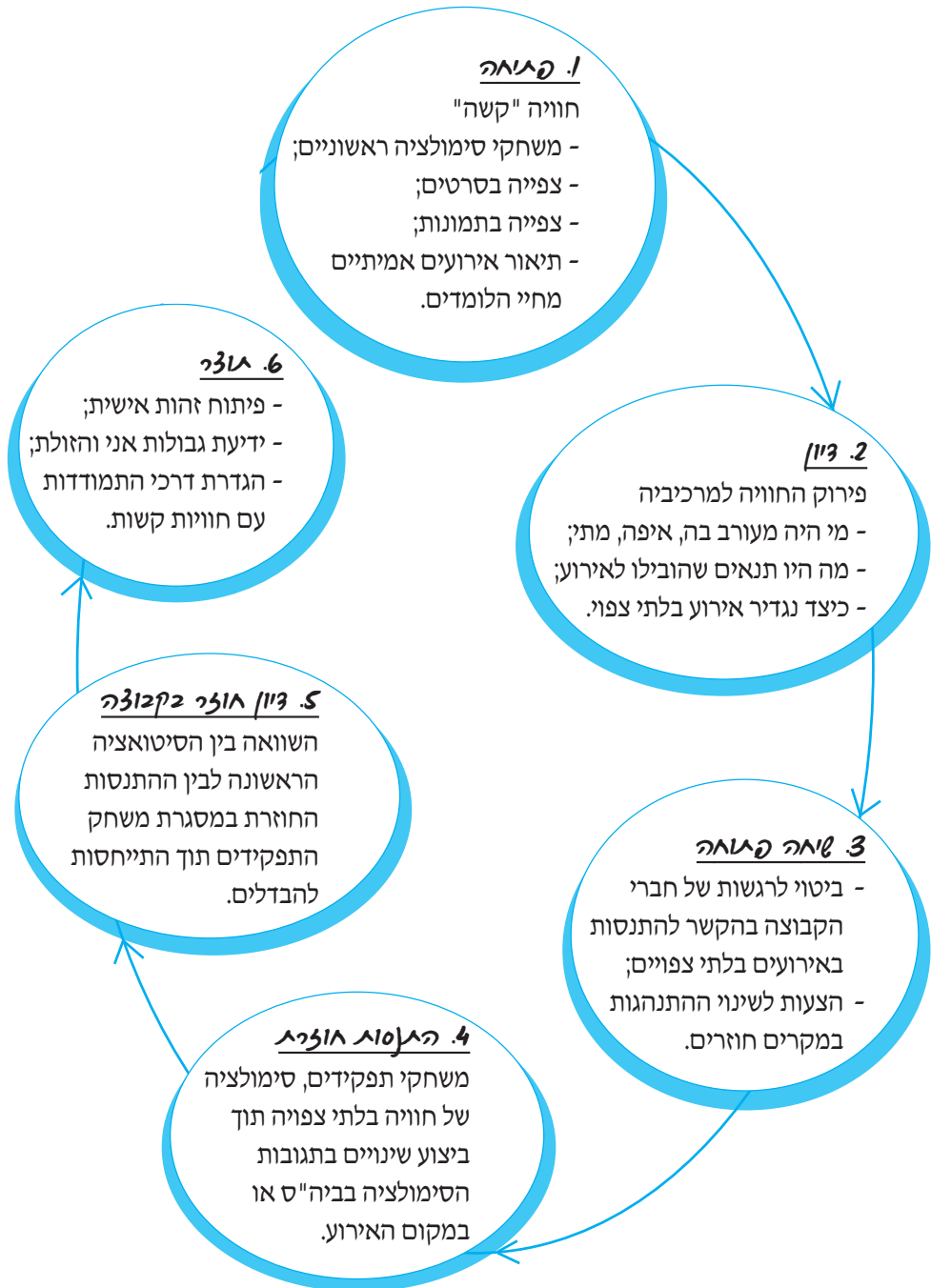
המאונציון ז'ן אלזבית בלתי צפויים

בכל נושא ונושא בתכנית מזומנות למתבגר סיטואציות בלתי צפויות כמו דחייה, ניצול, הכשלה מכוונת, בלבול, אבדן, חוסר אונים. במקרים כאלה יש לכוון את המתבגר להתמודד מידידת עם הסיטואציה לשם עיבודה. נוסף לכך כדאי ליזום סימולציות של סיטואציות כמו אלה:

- ניצול כלכלי;
- ניצול מיני;
- ניצול לשם ביצוע שליחויות לא חוקיות;
- אבודות (ארנק, כסף, תעודות, כתובת, המדריך, החברים וכו');;
- פנייה לעזרה.

בעמודים הבאים יפורטו הנושאים בטבלאות, תוך הדגמת מעגלי הפנמה. נתחיל במעגל הפנמה כללי לגבי הנושא "התמודדות עם מצבים בלתי צפויים" ונעבור לטבלאות ומעגלי הפנמה בנושאים יותר ייחודיים של דוגמת "בית הקפה".

התמודדות עם מצבים בלתי צפויים מעגל הפנמה

טבלאות מפורטות ומעגלי הפנמה לנושאי היחידה לדוגמה: "בית הקפה"

התכנית מבוססת על שני קטבים. באחד המורה והתכנים ובשני התלמיד וצרכיו. לפיכך הטבלאות המופיעות בהמשך מהוות כיוונים למורה בדרך של מיפוי נושאים. יש להשתמש בהן באופן גמיש.

תכנית הלימודים איננה מתכון סגור. בשטח עולים צרכים רבים של התלמידים, והמורה תפעיל שיקול דעת בבחירת נושאי השיעורים. ניתן להוסיף נושאים, לגרוע נושאים ולשנות נושאים.

מעגלי ההפנמה המוצעים בתכנית מהווים קו מוביל – שלד המכוון את המורה להתמקד, להעמיק ולגוון, לערוך חזרות בדרכי הוראה שונות (הרצאה, משחקי תפקידים, יציאה לשטח ועוד).

לסיכום

- עקרונות ההוראה המרכזיים בבחירת כל נושא הם אלה:
- הקשבה לתלמיד;
 - גמישות בבחירת תוכני ההוראה;
 - דיאלוג מתמיד בין מורה-תלמיד ובין תלמיד-תלמיד.